

BAITURSYNULY
UNIVERSITY

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

КӨПСАЛАЛЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 1
2024

ISSN 2310-3353

PUBLISHINGS
K S P I

Қ М П И
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
К Г П И

2024 ж., қаңтар, №1 (73)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: *Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті*

Бас редактор: *Қуанышбаев С. Б.*, география ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

Бас редактордың орынбасары: *Жарлығасов Ж.Б.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Әлімбаев А.Е., философия докторы (PhD), А.К. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Қазақстан.

Емин Атасой, PhD докторы, Улудаг университеті, Бурса қ., Түркия.

Зоя Микниене, докторы, (PhD) Литва денсаулық туралы ғылым университеті, Каунас қ., Литва Республикасы.

Качев Д.А., философия ғылымдарының кандидаты, тарих магистрі, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Ксембаева С.К., педагогика ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Лина Анастасова, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Бургас еркін университеті, Бургас қ., Болгария.

Медетов Н.А., физика-математика ғылымдарының докторы, «Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Мишулина О.В., экономика ғылымдарының докторы, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Соловьев С.А., биология ғылымдарының докторы, Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті, Ресей.

Скороходов Д.М., техника ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Сычева И.Н., ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Ташев А.Н., экология бойынша биология ғылымдарының кандидаты, орман шаруашылығы университеті, София қ., Болгария.

Уразбоев Г.У., физика-математика ғылымдарының докторы, Ургенч мемлекеттік университеті, Өзбекстан.

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж
Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.
Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 07.11.2023 ж.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Байтұрсынұлы к., 47
(Редакциялық-баспа бөлімі)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

№1 (73), январь 2024 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы*

Главный редактор: *Куанышбаев С.Б.*, доктор географических наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

Заместитель главного редактора: *Жарлыгасов Ж.Б.*, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбаев А.Е., доктор философии (PhD), Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова, Казахстан.

Емин Атасой, доктор PhD, Университет Улудаг, г. Бурса, Турция.

Зоя Микниене, доктор (PhD), Литовский университет наук здоровья, г. Каунас, Республика Литва.

Качеев Д.А., кандидат философских наук, магистр истории, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Ксембаева С.К., кандидат педагогических наук, НАО «Торайгыров университет», Казахстан.

Лина Анастасова, доктор социологии, Бургасский свободный университет, г. Бургас, Болгария.

Медетов Н.А., доктор физико-математических наук, НАО «Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова», Казахстан.

Мишулина О.В., доктор экономических наук, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Соловьев С.А., доктор биологических наук, Новосибирский государственный университет экономики и управления, Россия.

Скороходов Д.М., кандидат технических наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Сычева И.Н., кандидат сельскохозяйственных наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Ташев А.Н., кандидат биологических наук по экологии, Лесотехнический университет, г. София, Болгария.

Уразбоев Г.У., доктор физико-математических наук, Ургенчский государственный университет, Узбекистан.

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж
выдано Министерством информации Республики Казахстан 17.09.2004 г.
Переучёт периодического печатного издания 07.11.2023 г.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Байтұрсынұлы, 47
(Редакционно-издательский отдел)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

Кілт сөздер: квест-технология, квест-экскурсия, қалалық орта, квест, туризм, қалалық демалыс.

ZHIGALOVA, N.G., TSYGANOVA, A.Y.

USE OF QUEST TECHNOLOGY TO EXPLORE THE URBAN ENVIRONMENT

These days, people are more frequently exploring different aspects of the urban environment through the utilization of novel interactive formats.

One of such forms is a quest. The article is devoted to the application of quest-technology in the sphere of tourism. The use of such technologies has led to the emergence of a new type of urban leisure – quest-excursions. These are plot-driven excursions, conducted in a game form, in the course of which the participants find a solution to many non-standard and interesting problems, solve puzzles and rebuses related to the culture and history of the visited places, show observation and logic skills. The time when quests were just entertainment has passed, now it is a full-fledged industry, popular and constantly developing.

Key words: quest-technology, quest-excursion, urban environment, quest, tourism, urban leisure.

ӘОЖ 371,39

Калкашев, С.Г.,

магистр, аға оқытушы

Б.Алтынсарин атындағы

Арқалық педагогикалық институты,

Арқалық қ., Қазақстан

Абдиманов, Б.Ш.,

г.ғ.д., профессор

Абай атындағы Қазақ ұлттық

педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

Аяпбекова, А.Е.,

г.ғ.к., доцент, аға оқытушы

Л.Н. Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті,

Астана қ., Қазақстан

Нурханов, М.А.,

доцент, аға оқытушы

Б.Алтынсарин атындағы

Арқалық педагогикалық институты,

Арқалық қ., Қазақстан

Гордеева, З.И.,

г.ғ.к., профессор

Мәскеу мемлекеттік педагогикалық

университеті, Мәскеу қ., Ресей,

**ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНДЕ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ
УДЕРІСІНІҢ ТИІМДІ БОЛУЫНДАҒЫ САРАЛАУ**

Түйін

Мақаланың негізгі идеясы – педагогтердің кәсіби-педагогикалық инновациялық амалдарды игеруі. Осы амалдың бірі – саралау, ол мақсат қою, ақпараттық, шығармашылық және бағалау деген құзыреттіліктермен анықталады. Мақалада дәстүрлі білім беру архетипіне тоқталамыз.

Мақалада жаңартылған білім беру жүйесіндегі бағалау жүйесі, білім алушылардың білімін критериялды бағалау, қалыптастырушы бағалау мен

жиынтық бағалау түрлері берілген. Жалпы білім беретін мектептердегі дәстүрлі бағалау жүйесінен критериялы бағалау жүйесінің ерекшеліктері берілді. Қалыптастырушы бағалаудың құрылымы мен критерийлері беріліп, ұпайды бағаға айналдыру системасы көрсетілді. Қазіргі білім беру жүйесіне сәйкес оқытушының бағалауымен қатар білім алушының өзін-өзі бағалауы және өзара бағалау жүйесі талданды.

Қазіргі білім берудің ерекшеліктері мен оқушының бәсекеге қабілеттіліктерін, коммуникативтік дағдыларын арттырудағы бағалау формалары салыстармалы зерделенген. Сондай-ақ қазіргі бағалаудың шынайылығы мен тиімді болуындағы саралап оқыту мен бағалау талқыланады. Саралап түрлерінен мысалдар келтіре отырып, сол оқыту мен бағалаудың тиімділіктері туралы әлемдік ғалымдардың зерттеулері мен тәжірибелерінен нақты дәлелдер келтірілді. Сол дәлелдер мен фактілер негізінде Қазақстандық білім беруде саралап оқытуды енгізудің, география пәнінде пән дағдыларын жетілдірудегі саралап бағалаудың мысалдары келтірілген. Мақалада педагог іс-әрекетіндегі негізгі кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің функциялары (педагогикалық, кәсіби, әлеуметтік, тиімділік) туралы айтылды.

Түйін сөздер: архетип, гуманистік, авторитарлық, либералдық қарым-қатынастыр, даралау, саралау.

1 Кіріспе

Мемлекетіміздің басты реформасының бірі – Білім және ғылым министрлігінің орта білім беру саласына түбегейлі өзгерістер енгізуі. Соның негізінде енгізілген бағдарламалардың бірі «Мектептегі көшбасшылықты басқару» және «Жаңартылған білім берудегі» критериялы бағалауды енгізу болып отыр. Неліктен түбегейлі? Осы сұраққа жауап беру үшін дәстүрлі білім беру архетипіне тоқталсақ. Архетип (грек тілінен: arche – бастау, typos – бейне) – алғашқы үлгі, түпнұсқа деген мағынаны білдіреді, яғни дәстүрлі білімнің түпнұсқасын бағдарласақ, әрине, оның сапалы, тиімді болғандығына күмән келтірілмесе де, ХХІ ғасырда болу керек «дағдыларды» қалыптастыруда оқушының білімділігі жеткіліксіз болып отыр. Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді. Білімді дәл осылай қолдану оқушыларға «ХХІ ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді [1].

ХХІ ғасыр дағдылары деген ұғымның бірнеше анықтамасы бар және мақалада қарастырып отырған «дағдылар» Экономикалық ынтымақтастық және дүниежүзілік ұйымы (ЭЫДҰ) әзірлеген құзыреттіліктерді анықтау және іріктеу жобасының шеңберінде жасалған құрылым пайдаланылады. Олар: сын тұрғысынан ойлау, білімді шығармашылық негізде қолдана білу, проблемаларды шешу, ғылыми-зерттеу дағдысы, қарым-қатынас дағыдалыр (тілдік дағдылармен қоса), жеке және топпен жұмыс істей алу дағдысы және АКТ саласындағы дағдылар. Осы дағдыларды қалыптастыруда бәсекеге қабілетті, ғасыр дағдысы қалыптасқан «тұлға» қалыптастыруда педагогтер құзыреттіліктері қандай болуда деген де ой келеді.

Елімізде қазіргі заман талабына сай білім беретін кәсіби деңгейдегі мұғалімдер тапшы. Мұны мұғалімдердің едәуір бөлігі Кеңес Одағы кезінде білім алғандығымен және олардың бұрынғы құндылықтарды басшылыққа алуымен түсіндіреді. Сонымен қатар, осы мұғалімдер тобының едәуір бөлігі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, қазіргі заманғы технологиялар, ақпараттық ресурстар бойынша тиісті дағдыларға ие емес ұлттық және аймақтық деңгейде проблеманың тиімді шешімін табуы талап етеді» [2]., деп Елбасымыз атап кеткендей, бәсекеге қабілетті деген тек көштен қалмау емес, білімді мемлекет құрудағы басты мақсат, оны жетілдіруде педагогтердің жаңашыл көзқарастары мен әрекеттері қажет. «Мектепте алған бағамен сыртқы бағалау нәтижелері арасында корреляциялық байланыс жоқтығы ескертіледі...

Қазақстанда оқу үлгерімі нашар оқушыларды жүйелі қолдау қарастырылмаған» [3; 87, 126 б] делінгендей, Қазақстанда білім берудегі ішкі бағалау PISSA, TIMSS, PIRLS сияқты сыртқы бағалауда сәйкестік келмей қазақстандық білім беру деңгейі жоғары болғанымен де білім беру әдістері мен амалдарының жаңашыл еместігі айтылған. Сондықтан педагогтер өзгерісті қабылдап ғылыми-зерттеушілік тәсілдермен әрекеттенуі шарт. Ең танымал ғылыми тәсілдер:

- құзыреттілікке негізделген тәсіл;
- тұлғаға бағытталған тәсіл (әр адамға жеке тұлғаға байланысты ең жоғарғы құндылыққа деген қатынас);
- синергиялық тәсіл (оқиғалардың бірнеше нұсқаларын дамыту мүмкіндігі, ашық мәліметтермен алмасу);
- жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған, өзін-өзі дамыта білуге, кәсіби іс-әрекетіндегі шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған тәсілдер. Қазіргі қоғамға тек шешім қабылдай алатын, өз іс-әрекетінің салдарын болжай алатын ғана емес, сонымен бірге ұжымда жұмыс істейтін, белсенді өмірлік және азаматтық позициясы бар білімді, өзіне сенімді мамандар қажет [4]. Осы тұстағы 4 пункттегі жеке тұлғаға бағдарланған тәсіл деп отырғанымыз даралау, даралау арқылы саралауды меңзеп отыр. Дәстүрлі білім беруде, соның ішінде тақырыбымызға сай бағалауда, белгілі бір стандартқа сай арифметикалық сандарды қоюмен шектеліп сол сандар баланың дамуына, білім алушының жеке даралық қабілеттері мен мүмкіндіктері еш ескерілмей соны бақылау арқылы потенциалын арттыруды негіздемей, өз бетінше оқуына және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға септігін тигізбей жатты.

Жақсы оқитын оқушылардың өзі үй тапсырмасын бес минутта «жаттанды» айтып беріп, «5» санын алып, ары қарай жаңа тақырыпқа белсенді қатысуға, сол жаңа тақырыпты игеруде басқа оқушылармен талқылауға қатыспайды, жаңа сабаққа оқушы тарапынан қатынас болмайды, оқушылардың бірі-бірімен әлеуметтенуі орын алмай, сол жаңа тақырыпты игеру барысында «қалай қателесті?, неден қателесті?, оны келесі жолы қалай жөндеу керек?» өзі қалай реттелу керек тұрғысында ойланып, пікір айтып, бағалау (өзін-өзі, бірін-бірі) мүлдем орын алмайды, үй тапсырмасын түгендегеннен кейінгі белгілі бір арифметикалық сандар мұғалім тарапынан ғана қойылып, ары қарай жаңа тақырыпты мұғалім өзі түсіндіреді және сыныптағы қарым-қатынас мұғалім-оқушы тарапында болады. Дәстүрлі білім берудегі сыныптағы қарым-қатынас авторитарлық, кейбір жағдайда тіпті либералды (бейберекет) сипатында болды. Жалпы педагогика мен психологияда адамдардың қарым-қатынасы үш түрлі сипатта өрбіп отыратынын білеміз. Атап айтсақ, гуманистік, авторитарлық, либералдық (бейберекет). Енді осы қарым-қатынастарға жеке жеке тоқталып, оның балаға қалай әсер ететіндігіне, яғни, соңғы нәтижесіне зер салсақ (2-кесте). Авторитарлық сипатта үлкендердің әрекеті – ата-ана немесе педагог балалардың белсенділігін шектеп, тек өз беделінің күшімен ғана басқаруға тырысады, ал оқушылардың әрекеті – балалар барлық іс-әрекеттен тысқары қалады. Осыдан балалар бойында қорқыныш, үрей сезімдері басым, қорқақ, ынжық. Ата-ананың, педагогтың алдында тәртіпті көрінгенімен басқа жерлерде түрлі тәртіпсіздіктерге барады (1-кесте) [5; 2]. Осының салдарынан бәсекеге қабілетті болуымызға мүмкіндік аз беріледі, себебі жаңа сабақты игеруге оқушылар тікелей қатыспағандықтан «үлгерімі орташа» не «төмен» оқушы «кімге қарап реттеледі, кіммен бәсекеге түскісі келеді?, тіпті «жақсы оқитын» оқушының өзі үй тапсырмасын айтудан «5» алған соң екі-үш сабақ өткізіп, менен сұрап қалады-ау деген оймен дайындалып келіп, тағы да бір «5» алып, соған толық «қанағаттанып» жүре береді. Не «жақсы» оқитын оқушының қабілетін ары қарай жетілдірмейміз, не оның осы қабілетін басқа оқушыларға түрткі ретінде пайладанбаймыз, ол оқушының «Менмендігі» басым болып үлгерімі өзінен «төмен» оқушымен араласпайды, тіпті осындай оқушының коммуникативтік дағдыларын жетілдірмейміз. Мектепте үнемі «жақсы баға алып, жақсы оқыған» оқушылар мектептен кейінгі ортада ортаға тез кіріге алмауы, ортадағы қиындықтарға төзу, сынды көтере алу қабілеттері болмай, ортаға бейімделуі

қиындық туғызып жатады. Егер оқушылар бірін-бірі, сондай-ақ, мұғалім шынайы бағалап, қате жерін түзетуге ауызша бағалау арқылы сын пікірлер айтылып жатса, оқушы сынды көтере алуға, дұрыс бағалауға, қатені көре алуға бейімделеді, мектепте алған білімдерін өмірде пайдалана алады, яғни тек танымдық қана емес, дағдылық бейімдер де осы бағалау үдерісі арқылы қол жетімді болады. Сондықтан бағалау, соның ішінде саралау – оқушының өзін-өзі реттеуі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыратын кең контекстегі үдеріс. Себебі, қазір ХХІ – бәсеке ғасыры. Ал оның үрдісін (тенденция) бақылайтын, әрине, мұғалім. Сондықтан мұғалім дәстүрлі бағалау туралы экстенсивті (сандық) ұстанымдарын өзгертіп критериалды бағалауды оқушының бәсекеге қабілеттілігін арттыратындай жүзеге асыруда инсентивті (сапалық) ұстаным мен көзқараста болуы тиіс. Әрине, ондай бағалауды жүзеге асыруда саралау үдерісін біліп және тиімді қолдана алу керек.

1 – кесте

Қарым-қатынастың сипаты	Үлкендердің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Соңғы нәтижесі
Гуманистік	Ата-ана немесе педагог тәрбие үдерісінде балалардың қызығушылығы мен белсенділігін үнемі ескереді.	Балалар барлық іс-әрекетке белсене қатысады	Балалар өз пікірлерін ашық айтады, ынта-жігерін жасырмауға үйренеді. Белсенді. Өз бетінше дұрыс әрекет ете алады.
Авторитарлық	Ата-ана немесе педагог балалардың белсенділігін шектеп, тек өз беделінің күшімен ғана басқаруға тырысады.	Балалар барлық іс-әрекеттен тысқары қалады.	Балалар бойында қорқыныш, үрей сезімдері басым, қорқақ, ынжық. Ата-ананың, педагогтің алдында тәртіпті көрінгенімен басқа жерлерде түрлі тәртіпсіздіктерге барады.
Либералдық (бейберекет)	Ата-ана немесе педагог күнделікті жұмыстарды ұйымдастыруға көп көңіл бөлмейді. Өзін көптің бірі ретінде сезінеді.	Балалардың істері жүйесіз, бей-берекет.	Іс-әрекеттері ойластырылмаған, жүйесіз, пікір бостандығының мөлшерсіздігі сондай, балалар ойына не келеді соны сөйлеп, тәртіпсіз болады.

2 Материалдар мен әдістер

Зерттеудің мақсаты – сыныпта оқу үшін бағалауды тиімді және нәтижелі жүзеге асыру үшін әр мұғалім қалыптастырушы баға аспектілерін біліп түсінуі қажет. Оқу барысында жүретін осы бағалауды жүзеге асырудағы мұғалім мен оқушы рөлдерін нақты ажыратады және олардың атқаратын қызметтерін айқын көрсетеді. Оқыту мен оқу үдерісінде бұл келесі мақсаттарда жүзеге асады:

1. Тілдесу (қарым-қатынас);
2. Үйретіп жатқанымыздың бағасын білу;
3. Мәлімет жинақтау;
4. Сұрыптамау, деңгейге бөліп, жіктемеу [6; 32-36].

Тілдесу, әрине, қазіргі заманғы басты бәсекеге түсудің құралы болып отыр. Нейл Мерсер диалогқа түсудің (әңгіменің) 3 түрін сипаттап тақырып мазмұны мен күрделілігіне және жас ерекшеліктеріне қарай тілді құрал ретінде дұрыс қолдануды тәжірибелік зерттеулерінде анық дәлелдеп көрсеткен. Яғни, оқушылар өзін-өзі, бірін-бірі бағалауда сондай-ақ сабақты игеруде сол пәннің академиялық тілінде тілді «құрал» ретінде қолданулары міндеттеледі [7; 137-168].

Географиялық ойлау мен академиялық ғылыми тілде сөйлеуден бұрын оқушылар сабақ кезінде де, әлеуметтік желілерде «қарапайым тілде» сөйлем жазу, сөйлемді толық жазу, ойларын ашып айту дағдылары күрт төмендер, тіпті сөйлемнің аяғын да жазбай «смайликтермен» вербальсіз графикалық тілдесулер кеңінен орын алуда. Сондықтан тілді «құрал» ретінде бағалау барысында дұрыс қолдану қажеттілігі туындайды. Қазақстандық мектептерде «қиын оқушы» деп тәртібі нашар оқушыларды айтса, дамыған мемлекеттерде «қиын оқушылар» деп коммуникациялық тілдесулері төмен оқушыларды айтады, осыдан тұжырым – бәсекеге қабілеттілікті арттыруда басты құралы тілді дұрыс қолдану [8; 38].

Зерттеудің міндеті – осы мақсаттардың ішінде 4-мақсатқа толық сипаттама берсек төмендегі міндеттердің шыққанын көре аламыз. Бағалау жайлы қалыптасқан түсініктер бойынша бағалау оқушылардың *меңгеру деңгейін сұрыптау, жіктеу* немесе *деңгейлеу* үшін жүргізіледі. Бұл көзқарас бойынша оқушылардың алған білімін *таңбалық деңгейлеу* немесе *пайыздық өлшемдер* бойынша ұсыну қажет. Дегенмен, бұл көзқарастың кері әсер ететін тұстары бар, бұл – теңдік, яғни, оқушының білім игеру, танымдық қабілеттері әрқилы болғандықтан, белгілі бір бағалау арқылы сол деңгейді оған белгілеп қоюдан аулақ болуымыз қажет. Сондай-ақ, қаншалықты осы жіктеу немесе деңгейге бөлу нақты болып табылады? Оқушының осы деңгейге сай екенін қаншалықты нақты анықтай аламыз деген сауалдарға жауап бере алуымыз қажет. Жіктеу немесе деңгейлеу тұрғысынан бағалау ішкі және сырттай бағалауға проблемалық болып табылады.

Іштей бағалау біз өзіміздің бағалау құралдарымызды (оқушылардың оқыту нәтижесіне қол жеткізгендігін пайыздық көрсеткіштер арқылы беруді) объективті және сенімді деп ойлаймыз. Дегенмен оқушы да, мұғалім де осы бағалау өлшемінің нақты емес екендігін біледі.

Сыртқы бағалау оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескермеу болып табылады. Бұл жерде *саралап бағалауды* қолдаған жөн. Бұл бағалау түрі деңгейлі, пайыздық түрде жүргізуге қарама-қайшы. Педагогтердің басым көпшілігі саралап бағалаудың тиімділігі мен қажеттілігіне көз жеткізді. Себебі әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру керек. Оқушылардың топта ұжымдаса жұмыс істеу дағдысын арттыру үшін де саралап бағалауды қолданған жөн. Бағалаудың төртінші мақсаты бұл шынында мақсат емес, керісінше қарама-қайшы, бұл жерде бағалауды оқушыларды жіктеу үшін қолданбау дегенді білдіреді. Бағалауды жіктеу үшін емес, керісінше, оқушы мен мұғалімнің арасындағы диалогті, құндылықты және мәліметті тек жекелеген оқушылардың прогреске қол жеткізуі үшін көмекші құрал ретінде қолдану қажет [6; 32-36].

Саралап бағалауды зерделеуден бұрын саралауға толық анықтама беріп кетсек. Саралау (дифференциация) – оқушылардың шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға, оқуға ынталандырудың басқа да амалдарын табуға мүмкіндік береді, жеке тұлғалық шығармашылықты дамытуға септігін тигізеді. Оқытуды саралау – әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес нұсқауларды, тапсырмаларды, әдістерді, т.б. іріктеу үдерісі [9; 29-58].

Даралау тәсілі – оқудағы әр адамның жеке қасиеті ретінде психофизиологиялық қалыптасуындағы қайталанбастығы, өзіндік ерекшелігі, біртуарлығы ерекше көрініс ретінде ескерілетін негізгі психологиялық-педагогикалық қағидат.

Саралау тәсілі – топтар арасындағы олардың әлеуметтік, жас ерекшелігі, білімі, кәсіби мүмкіндігі ескерілетін оқу және оқыту тәсілі.

Даралаудың саралаудан айырмашылығын мынадан байқаймыз оқытуды даралауда әр оқушының ерекшелігі, ал оқытуды саралауда топтағы оқушылардың ерекшелігі ескеріледі.

Оқу үдерісіндегі оқушылардың жеке ерекшеліктерін ойлау және физикалық мүмкіндіктерін дамытуды белсенді басқару мақсаты даралау тәсілінің қағидасының мәні болып табылады.

Даралау тәсілі оқушылардың жан-жақты зерделеп анықталған ерекшеліктерді ескере отырып, педагогикалық ықпал етудің шараларын қарастыруды көздейді. Мұғалім оқушыларды зерттеу үшін сыныптағы әр оқушының сөйлеу жағдайы, байқауы, жадысы, жұмыс

ырғағы, қабілеттілігі, логикалық ойлауы, бағдары, көңіл-күйі, темпераменті, ерік-жігері көрінетін оқушылардың педагогикалық мінездемелері түзіледі. Осы мәліметтерге сүйене отырып, мұғалім жақын аралыққа және келешекке әр оқушымен жұмыс істеуге міндеттер белгілейді және оларды шешудің педагогикалық шараларын қарастырады, бұл сыныппен көлемді жұмыс істеуге және басқа жағдайда жеке қосымша жұмыс жүргізу үшін қажет.

Бір балаларда қиялы немесе логикалық ойлауы өте жақсы дамыған болса, кей балаларда жадысы, кей балалар қолымен жұмыс істеу арқылы өзінің дамуын жетілдіреді. Л.В.Занковтың мектепте «негізгі» және «негізгі емес» пәндер жоқ дегенді айтып, әр пән өзінше оқушының жалпы дамуына, оның өмірдегі келешегін анықтауына белгілі бір жағдайда үлесін қосып отырады дегенді білдірген [10; 25].

Оқу үдерісінің негізгі мақсаты ретіндегі педагогикалық шығармашылықтың міндетті және өзекті құраушысы оқушылардың дамудағы алға жылжуы, олардың білімді игеруі, білім-білік дағдысын бөліп қарастыру оқу жұмысын саралау проблемасы болып отыр.

Дифференциация латын тілінен аударғанда «differentia» бөлу, тұтасты түрлі бөліктерге, бөлімдерге, дәрежелерге, түрлерге жіктеу деген мағына береді [11; 18].

Бүгінгі таңға дейін «оқуды саралау» ұғымының мәнін ашатын жалпы қабылданған тәсіл жоқ екені мәлім. Алайда мамандардың көпшілігі оқуды саралау дегенде мұғалім мен оқушының айрықша қарым-қатынасы мен оқушылардың типтік жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескеру арқылы оқуды ұйымдастыру формасы ретінде қарастырады.

3-4 Нәтижелер мен талқылаулар

Зерттеу нысандары: Психологтердің айтуынша, жасөспірім шақта даму өте қарқынды жүреді, сол себепті оқушылардың екі жас топтарын ажыратады, 13-15 және 16-17 жас аралығы (Титова И.М., 2002.) орта мектептегі 7,8,9,10,11-сынып оқушылары зияткерлік өрісінің даму ерекшеліктері, оқушылардың, әсіресе, география пәні үшін маңызды болып табылатын зияткерлік қалыптасу ерекшеліктерін ерекше атап өтуге мүмкіндік береді. 7-8 сынып оқушыларының теориялық ойлауға дайындықтарына жасалған сараптамалар көптеген оқушылардың ойша ойлау (ойша әрекет жасау) мүмкіндіктері қалыптаспағанын көрсетеді және кейбір оқушыларда оны қалыптастыру үшін қажетті бастапқы алғы шарттарының да жоқ екені белгілі болған. Ойша ойлау қабілеті деп нақты жағдайларды көрнекі схемалық бейнелермен немесе символдық белгілер арқылы алмастырып, жанама басқаруды айтамыз. Бұл қабілет түсініктік-теориялық ойлау қабілетін дамытудың ең маңызды сипаттарының біріне жатады. Оның қалыптасқандығы география және жаратылыстану пәндерін оқуда зор маңызға ие, себебі бұл пәннің мазмұны сезім арқылы қабылдауға келмейтін заттардың (дүниенің географиялық көрінісін, табиғаттағы құбылыстарды) шартты алмастырушыларымен жұмыс істеуді қажет етеді. Осылайша, оқушыға географиялық нысандарды белгілі бір таңбалармен белгілеуді ұсынғанда, біз оқушылар шынайы объектілерді абстрактілі объектілермен ауыстырып әрекет етеді деп болжаймыз. Бірақ бұл кейбір оқушылар үшін қиын тапсырма болуы мүмкін. Оқушылардың символдармен және абстрактілі ұғымдармен ойлау дағдылары әртүрлі деңгейде болуы пәнді оқу мақсаттарын саралау қажеттілігіне алып келеді, сондай-ақ географияның бастапқы курсына үйренуді жоспарлауда осыған мән берудің қажеттілігі туындайды.

Саралаудың 9 тәсілі:

1. Рөлдер;
2. Тапсырма;
3. Топтастыру;
4. Нәтиже;
5. Ресурстар;
6. Үй жұмысы;
7. Диалог/ сұрақ қою;
8. Жұмыс қарқыны;
9. Қолдау.

Бағалаудың тиімділігіндегі саралаудың маңыздылығын талдап кеткеніміздей, саралаудың оқушы «мендігін» қалыптастыруда даралаудың қажеттілігі кең тұрғыдан қаралуы тиіс. Оқушылардың зияткерлік өсуімен қатар, өзіндік және отбасылық пікірлері қалыптасқан болады. Мұғалімдер сабақты жоспарлағанда Карл Роджерстің өзіндік «менін» қалыптастырудағы тек танымдық әрекетіне басымдық беріп, әлеуметтік және эмоционалдық аймақтарына мән бермей кетеді, оқушы бүгінгі тақырыпты толық алса деген ойда қалған екі аймақ ескерілмей, соның салдарынан әр оқушының «мендігі» ашылғаннан гөрі керісінше эмоционалдық «күйзеліске» де жеткізуіміз мүмкін. Сондықтан оқушылардың тек білім деңгейіне қарай тапсырма беріп сараламай, оның отбасылық жағдайы, мүмкіндігі, мінез-құлқы, ақпаратты қабылдау қарқыны (баяу қабылдау, жылдам қабылдау), діні, жынысы, нәсілі, жас ерекшелігі, ұстанымдары мен араласатын достарын да білу қажет, соған қарай әр оқушының осындай даралық қасиеттерін ескеріп саралаудың 9 тәсілін қолдану қажет, сонда ғана мақсат қолжетімді және әр оқушының «мендігі» ашылады [12; 139-148]. Тәжірибеде болған бір мысал келтірсек: география пәні 7-сынып «Әлеуметтік география» бөлімі, 7.4.1.2 дүние жүзі халқының діни құрамы мен діндердің таралу аймақтарын анықтайды, оқу мақсатында аралас немесе орыс тілді мектептерде өткізгенде оқушылардың діни ұстанымдарын ескеріп, тапсырма беріп, сол тапсырмадан кейінгі бағалау да осы фактілерді ескеріліп жоспарлы жүргізілуі тиіс. Аралас мектепте осы тақырыпты өткенде мұғалім 3 топқа – мұсылман, христиан, буддизм деп топтастырып, әр топқа үлгерімі жоғары оқушыдан араластырып отырғызып, сол арқылы сабақ тақырыбын ашуға тырысқан. Дегенмен де мұсылмандар тобында сабақ үлгерімі «өте жақсы» бірақ христиан дініндегі оқушы отырып, ол оқушы өз дінінің топтық атауға сай келмейтіндігіне наразылық тудырып, өзіндік «меннің» эмоционалдық аймағы аффектілік деңгейге жеткен. Мұғалім оқушының даралық ерекшелігін ескермеуі, соның салдарынан саралау болмаған, оқушының сабаққа белсенділігі төмен болып, тақырыпты игермеді, яғни даралау элементтерін ескермеудің кесірінен оқу мақсаты еш қолжетімді болмайды. Бағалау барысында әр оқушының даралық қабілеттерін біліп, соның негізінде саралауды жоспарлау қажет. Мысалы тақырыптың күрделілігіне қарай сыныпта ақпаратты баяу қабылдайтын оқушылар болған жағдайда шағын топта (4-6 оқушы) орындайтын тапсырма түрінде беру қажет. Себебі әр тапсырмадан кейінгі қолданылатын формативті бағалау оқушылар тарапынан болды және тапсырма көзі қандай болса, бағалау формасы да соған қарай болады. Мысалы топтық жұмыс болса топтық бағалау, жұптық жұмыста жұптар бірін-бірі немесе бірінші жұп екінші жұптарды бағалайды, сондай-ақ жеке жұмыстарда оқушы өзін-өзі бағалау орын алады. Күрделі тақырыптарда егер баяу және жылдам орындайтын оқушыны жұптастырғанда тапсырмадан кейінгі бағалауда оқушылар тақырыптың ашылуына қарай емес, бір-бірінің жеке бастық фактілерін де айтып бағалау орын алады, осындай бағалаудан тағы да оқушының «мендігі» жабылып, тақырыпты меңгеруде кедергілер туындайды. Сабақ барысында оқушы уәжі төмендеген жағдайда, сабақ соңына дейін сол жағдайда отырады, сондай жағдайтта мұғалім жеке оқушыға бағыттталып оның уәжін арттыруға еш мүмкіндігі болмайды. Сондықтан саралау, әсіресе, бағалаудағы саралау өте күрделі, сабаққа дейін егжей-тегжей қарастырып жоспарлауды, жауапкершілік әрекеттерді талап етеді. Сонымен қатар бір жоспармен келесі параллель сыныпқа кіруге де болмайды, әр сыныптың өз ерекшелігі, сыныптағы әр оқушының ерекшелігін даралық фактор негізде қарап жоспарлау қажет. Стандарттағы география пәнінің дағдыларына жеткізуде, сабақ мақсатына жетуде, оқушы уәжін арттырып Мендігін ашуға әрбір оқушының жеке тұлғалық даралық қасиет, қабілет, мүмкіндік, жағдайларын толық білу және ескеру міндет! Чиксентмихайи іліміне қарай: дағдысы төмен оқушы сабақ барысында алаңдаушылыққа түспей, дағдысы жоғары оқушы зерігу аймағына түспей, барлық оқушыларды Чиксентмихайидың «ағынына» түсірту керек. Сабақ барысында оқушының дағдысы төмен болса бірақ оған жоғары талап қойылса яғни оның шамасы жетпейтін жоғары тапсырма берілсе немесе сұрақ қойылса оқушыда алаңдаушылық болады, керісінше де дағдысы жоғары оқушыға төменгі талап яғни

оның мүмкіндігінен төмен дейгейлі тапсырма берілсе, ол оқушы жеңіл тапсырманы тез орындап қалған бос уақытында зерігуге түседі. Чиксентмихайидың ілімі саралауға сәйкес келіп әр оқушының дағды мен мүмкіндіктерін ескеріп тапсырма бергенде ғана барлық оқушы «ағынға» түсіп, әр оқушы өз деңгейінде жаңа тақырыпты меңгеріп шығады [13; 73]. Саралау арқылы бағалауды дұрыс қолданудың арқасында тіпті сыныптағы оқушылардың бір-бірімен араласуы әлеуметтенуіне септік тиізеді, белсенділік адамның жаңа қарым-қатынасына айналады, бұл адам жеке тұлға ретінде көрінгенде және белсенді әрекет қарым-қатынас иесі болған жағдайда болады. С.Л.Рубенштейн адамның белсенділігін былай түсіндіреді: «Сыртқы себептер мен сыртқы әсерлер әрқашан ішкі шарттар арқылы әрекет жасайды» [6; 36].

Ресейлік ғалым Н.Н.Савина адам интеллектісін бүкіл әлемде қоғам дамуының қуатты ресурсы ретінде қарастырды. Ғалым барлық мұғалімдерді оқыту мен оны жақсарту алатын зерттеулерден тәжірибе мен пайда алу үшін ғылыми-зерттеу және инновациялық жобаларға мұғалімдердің қатысуын белсенді түрде көтермелеу қажет деп санаған [14; 589-609].

Сондай-ақ жоғары сыныптарда мұғалім тарапынан қолданылатын вербальсіз графикалық бірақ саралаусыз қолданылған бағалаудың керісінше кейбір оқушылардың жақсы қарым-қатынастарына керісінше кері әсерін тигізуі де мүмкін. Мысалы, 9-сыныпта физиологиялық жетілулерінің екінші кезеңі басталатындықтан, оқушыларда екінші мінез-құлықтың қалыптасуы басталады, осы кезеңді «өтпелі кезең» деп атап, осы кезеңде оқушылардың физиологиялық жетілуімен қатар психологиялық мінез-құлықтың өзгеруі, соның негізінде алғашқы тұрақты сезімнің қалыптасуы орын алады.

Осы негіздегі факторларды мұғалім ескеріп, сынып ішіндегі осындай ахуалдарды да реттеп отыруы қажет. Мысалы 9-сынып оқушыларында бір сыныптағы ұл мен қыздың арасында «сезімдік» қарым-қатынастар болған жағдайда мұғалім тарапынан қолданылатын бағалауды да саралау қажет, ұл балаға қыздың көзінше қолданылатын вербальсіз арқасынан қағып қою немесе «жарайсың», «бәрекелді» деп басталатын бағалау формасы жас ерекшелігіне қарай ұнамсыз болып, ұялу сезімінен оның тақырып бойынша болмаса да, эмоционалдық алаңдаушылығы орын алады. Кейбір жағдайда осындай жағдаятта басқа оқушыларға мақтау-мадақтау формасында бағалаулар керісінше ұнап, қыз баланың көзінше беделі артып, асыра қуану сезіміне түседі, бұндай жағдайда да бағалаудың сараланбағандығы, яғни, оқушының сезімінен басқа мінез-құлқы ескерілмей (сараланбай) бағалауынан сабақ мақсатына жетпейді. Бұл фактілер бар және осыны ескермей жатқандығы да шындық болып отырғаны рас. Мінекей, сондықтан да бағалаудағы саралауда мұғалім шеберлігі, құзыреттілігінен басқа өз қызметіне жауапкершілік, гностикалық сезім, саралау туралы білім-білік, содан туындайтын дағдылар болуы шарт.

Жалпы білім беру деңгейінде 10,11-сыныптарға арналған «География» пәнінің мақсатына жетудегі алға қойылған міндеттерде технологиялық біліктерін арттыру, АКТ құралдарын тиімді қолдану арқылы эксперименталдық дағдыларын қалыптастыру т.б. міндеттерді шешу жүктелген. Сол тұрғыдағы бағалауда ұялы телефондағы әртүрлі бағалау бағдарламалары арқылы баға қою, тест тапсыру тапсырмалары орындалып жатқаны мәлім.

Осы жерде сынып оқушыларына дағдыларды қалыптастыруда да саралау арқылы тапсырманы зерделеу міндеттеледі. Себебі оқушы ата-аналарының әлеуметтік жағдайларына байланысты ұялы телефоны бар/ жоқтығы, жаңа / ескілігі және т.б. АКТ құралдарының қолжетімділігінен жас ерекшелігіне қарай оқушылар (10, 11-сынып) арасында ішкі уәждің, сабаққа қатынасу потенциалының төмендеуіне әкеліп соғады.

5 Қорытынды

Сондықтан, XXI ғасырдағы Қазақстанның бәсекеге қабілетті азаматын дайындап шығаруда, оқушылардың бәсекеге қабілетті дағдыларын қалыптастыруда мұғалімдерге үлкен жауапкершілік пен сенім артылып отырған заманда саралау үдерісі, саралау негізінде бағалау және саралау тәсілдерін біліп, шебер қолдану талап етіледі. Себебі саралау – бағалаудағы үздік туынды.

Мұғалімнің шешімі объективті болу үшін тапсырмаларда қолданылатын дескрипторлар анық, нақты болуы қажет. Дескрипторлар білім алушыларда тапсырманы орындаудың қай кезеңінде қиындықтар туындағанын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл білім алушыларға кері байланыс беруге мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Жаңартылған білім беру бағдарламасы» Назарбаев зияткерлік мектептері ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016; <https://www.nis.edu.kz/about/subsid/center-teach-sk/>
2. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты, Назарбаев Н,Ә, 2012 ж; <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>.
3. Boosting Kazakhstan's National Intellectual Property System for Innovation. (2016). OECD Publishing; 87, 126 p.
4. JET. SCOPUS International Journal: Emerging Technologies in Learning. [The Use of Virtual Reality in Geo-Education]. Nurzhanat Dalelovna Shakirova, Nidal Al Said, Svetlana Mihailovna Konyushenko. Vol. 15, No. 20, 2020. <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/15433>.
5. «Бөбек» ҰҒПББСО «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім теориясы мен мазмұны лабораториясының жетекші ғылыми қызметкері Әкімбаева Ж.Ж., «Білім беруді ізгілендіру-бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу негізі» 2015 ж, 2-бет.
6. «Сыныпта оқушылардың оқу нәтижелерін бағалау» Оқу-әдістемелік құрал; Назарбаев интеллектуалдық мектебі ААҚ ПШО кітапханасы, 2015, 32-б, 36-б.
7. Mercer, N. (2005). Sociocultural discourse analysis: analysing classroom talk as a social mode of thinking [Әлеуметтік-мәдени сұхбат: сыныпта талқылауды талдау – ойлаудың әлеуметтік түрі]. Journal of Applied Linguistics, 1 (2), 137-168.
8. Мұғалімдерге арналған үлестірме материалы, 1-апта, 38-б.
9. «География» және «Жаратылыстану» пәндері бойынша мұғалімдерге арналған нұсқаулық, Назарбаев зияткерлік мектептері ДББҰ ПШО, 2016 ж, 58-б, 29-б.
10. Гальперин П.Я., Запорожец А.В., Эльконин Д.Б. Проблемы формирования знаний и умений школьников и новые методы обучения в школе// Вопросы психология. – 2003, – №5.
11. Венгер А.Л., Цукерман Н.К. Схема индивидуального обследования детей младшего школьного возраста – Томск, 1993, 18-б.
12. Black, P., & Wiliam, D. Inside the black box: raising standards through classroom assessment [Қара жәшіктің іші: сыныпты бағалау арқылы стандарттарды арттыру]. 80 (2) 139-148.
13. Savina N.N. (2019) Major factors of teachers' resistance to innovations. Ensaio: aval.pol.públ.Educ. [online]. vol.27, n.104, pp.589-609. <http://dx.doi.org/10.1590/s0104-40362019002701807>
14. Gil-Lacruz M., Gil-Lacruz A.I. & Gracia-Pérez M.L. (2020) Health-related quality of life in young people: the importance of education. Health and Quality of Life Outcomes 18, 187. <https://doi.org/10.1186/s12955-020-01446-5>.

КАЛКАШЕВ, С.Г., АБДИМАНАПОВ, Б.Ш., АЯПБЕКОВА, А.Е.,

НУРХАНОВ, М.А., ГОРДЕЕВА, З.И.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМЫ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ПО ПРЕДМЕТУ ГЕОГРАФИЯ

Основная идея статьи-освоение педагогами профессионально-педагогических инновационных подходов. Одним из таких приемов является дифференциация, которая определяется компетенциями, такими как постановка целей, информативность, творчество и оценка. В статье остановимся на традиционном образовательном архетипе.

В статье изложены методы критериальной оценки учебных достижений учащихся. Показаны особенности отличия системы критериальной оценки от традиционной системы оценивания. Дана структура и критерии формативной оценки и показана система начисления баллов. Предложены пути и методы самооценки и взаимной оценки учебных достижений учащимися, а также проанализирована деятельность учителя по оценке знаний учащихся.

Изучены особенности современного образования и формы оценивания в повышении конкурентоспособности, коммуникативных навыков учащихся. Также будет обсуждаться дифференцированное обучение и оценка достоверности и эффективности существующих оценок. Приводятся примеры дифференцирующих видов, были приведены конкретные доказательства из исследований и опыта

мировых ученых об эффективности этого обучения и оценки. На основе этих доказательств и фактов приведены примеры внедрения дифференцированного обучения в казахстанском образовании, дифференцированного оценивания в совершенствовании предметных навыков по географии. В статье рассказано о функциях основных профессионально-педагогических компетенций (педагогической, профессиональной, социальной, эффективности) в деятельности педагога

Ключевые слова: архетипические, гуманистические, авторитарные, либеральные отношения, индивидуализация, дифференциация.

**KALKASHEV, S.G., ABDIMANAPOV, B.Sh., AYAPBEKOVA, A.Y.,
NURKHANOV, M.A., GORDEYEVA, Z.I.**

DIFFERENCE OF EFFECTIVE USE OF CRITERIA-BASED SYSTEMS OF GEOGRAPHY KNOWLEDGE ASSESSMENT

The main idea of the article is the development of professional and pedagogical innovative approaches by teachers. One of these techniques is differentiation, which is determined by competencies such as goal setting, informativeness, creativity and evaluation. In the article we will focus on the traditional educational archetype.

The article sets out the criteria for evaluating student learning outcomes. The features of the difference between the criteria-based assessment system and the traditional assessment system are significant. The structure and criteria of a formative assessment are given and the system of scoring is shown. Ways and methods of self-assessment and mutual assessment of student learning are proposed, and the teacher's activity in assessing student knowledge is analyzed.

The features of modern education and forms of assessment in improving the competitiveness and communication skills of students are studied. Differentiated training and assessment of the validity and effectiveness of existing assessments will also be discussed. Giving examples of differentiating species, concrete evidence from research and the experience of world scientists about the effectiveness of this training and evaluation was given. On the basis of these proofs and facts, examples of the introduction of differentiated training in Kazakhstan education, differentiated assessment in improving subject skills in geography are given. The article describes the functions of the main professional and pedagogical competencies (pedagogical, professional, social, efficiency) in the activity of a teacher.

Key words: archetypal, humanistic, authoritarian, liberal relations, individualization, differentiation.

УДК 331.45

Коваль, А.П.,

*к.э.н., КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы,
Республиканский научно-исследовательский
институт по охране труда Министерства
труда и социальной защиты населения
Республики Казахстан,*

Баяндин, М.А.,

*д.э.н., доцент; профессор кафедры
«Экономика и управление»; Международный
Таразский инновационный институт
имени Шерхана Муртазы, Казахстан*

УРОВЕНЬ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ТРАВМАТИЗМА И СИСТЕМА СТРАХОВАНИЯ ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ НА ПРОИЗВОДСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье проведен анализ состояния безопасности и охраны труда и его особенности в Республики Казахстан в рамках реализации программы РНИИОТ О.1062 ИРН BR 11965728 «Экономические проблемы безопасного

МАЗМҰНЫ

ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ӨНЕР ҒЫЛЫМДАРЫ

Абильмаликов, К.К., Сержан, Ш., Құрманязов, Ы.С. Ботай-Терсек тарихи-мәдени қауымдастығы: ортақ сипаттамалары 3

Бекбосынова, А.Х., Алдабергенова, Ж.Ж. Ә.Нұршайықовтың «Махаббат, қызық мол жылдар» романындағы «Махаббат» концептісі 10

Безаубекова, А.Д., Амиргалиева, Е.С., Қайырғали, Д.А. Тілдердің шығуы мен дамуы және олардың өзара әсерлері 14

Безаубекова А.Д., Атығай, Ш.С., Шахметова, М.А. Тілдердің шығу тегі, туыстығы (генеологиялық) жағынан топтастырылуы 19

Бекбосынова, А.Х., Исмагамбетова, Ж.Б. Ғабит Мүсіреповтің «Ұлпан» романындағы мақал-мәтелдердің қолдану ерекшелігі 23

Бекбосынова, А.Х., Куанышбаева, Г.Ш. С. Мұратбеков шығармаларындағы «Соғыс» концептісі..... 27

Бекбосынова А.Х., Омарова Д.К. Б. Сокпақбаевтың «Өлгендер қайтып келмейді» романындағы мақал-мәтелдердің қолданыс ерекшелігі 31

Есіркепова, К.Қ., Артықбай, И.Б., Акрамова, М.Ж. Тахауи Ахтанов «Қаһарлы күндер» романындағы «Соғыс» концептісі..... 37

Есіркепова, К.Қ., Елепай, А.А., Укенов, Т.М. Ғ. Мүсірепов «Ұлпан» романындағы «Қазақ бейнесі» концептісі 43

Қожанұлы, М. Қазақтың шешендік сөздеріндегі ономастикалық атаулар хақында 48

Оспанұлы, С., Мырзағалиева, К. Көрікті жанның көркем жырлары 57

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

Абдулин, Ж.К., Тастанов, М.Г., Жоғары оқу орынында оқу процесінде студенттің өзіндік жұмысының рөлі 62

Жақып, А.А., Қабден, Қ.Ж., Нурмуханбетова Н.Н., Сергазина С.М., Острецова И.Б. Жалпы білім беретін мектептерде химия сабақтарында «case-study» әдісін қолдану аясында кәсіби құзыреттілігін арттыру 66

Жаппасова, К.А., Тастанов, М.Г. Электрондық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемесі 74

Казиева, Г.Н., Тастанов, М.Г. Оқыту әдістерін дамыту бағыттары және физика сабағын оқытуға тәжірибеге бағытталған тәсіл..... 79

Орманова, Г.К., Ораз, А.Д. Орта мектепте «Ядролық физика» бөлімін оқытуда оқушыларды ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне баулуда инновациялық тәсілдердің ролі 85

ӘЛЕУМЕТТІ ҒЫЛЫМДАР

Есионова, А.Н., Steam оқыту жүйесі арқылы оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастыру 89

Жигалова, Н.Г., Цыганова, А.Е., Қалалық ортамен танысу үшін квест технологиясы қолдану..... 94

Калкашев, С.Г., Абдиманапов, Б.Ш., Аяпбекова, А.Е., Нурханов, М.А., Гордеева, З.И. География пәнінде критериалды бағалау үдерісінің тиімді болуындағы саралау 101

Коваль, А.П., Баяндин, М.А., Өндірістік жаракаттану деңгейі және Қазақстан Республикасындағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесі 110

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 117

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА 126

СОДЕРЖАНИЕ

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ИСКУССТВО

<i>Абильмаликов, К.К., Сержан, Ш., Курманиязов, Ы.С.</i> Ботайско-Терсекская историко-культурная общность: общие характеристики.....	3
<i>Бекбосынова, А.Х., Алдабергенова, Ж.Ж.</i> Концепт «Любовь» в романе А.Нуршаихова «Махаббат, кызык мол жылдар»	10
<i>Безаубекова, А.Д., Амиргалиева, Е.С., Қайыргали, Д.А.</i> Происхождение и развитие языков и их взаимные эффекты.....	14
<i>Безаубекова А.Д., Атығай, Ш.С., Шахметова, М.А.</i> Группировка языков по происхождению, родству (генеологическому)	19
<i>Бекбосынова, А.Х., Исмагамбетова, Ж.Б.</i> Специфика употребления пословиц и поговорок в романе Габита Мусрепова «Улпан»	23
<i>Бекбосынова, А.Х., Куанышбаева, Г.Ш.</i> Концепт «Война» в творчестве Муратбекова	27
<i>Бекбосынова А.Х., Омарова Д.К.</i> Особенность использования пословиц в романе Б. Сокпакбаева «Мертвые не возвращаются».....	31
<i>Есіркепова, К.К., Артықбай, И.Б., Акрамова, М.Ж.</i> Концепт «Война» в романе Тахауи Ахтанова «Суровые дни».....	37
<i>Есіркепова, К.К., Елепай, А.А., Укенова, Т.М.</i> Концепция «Образ казаха» в романе Г. Мусирепова «Улпан».....	43
<i>Қожанұлы, М.</i> Об ономастических именах в казахских ораторских словах.....	48
<i>Оспанұлы, С., Мырзағалиева, К.</i> Прекрасные произведения красивой души.....	57

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

<i>Абдулин, Ж.К., Тастанов, М.Г.</i> Роль самостоятельной работы студента в процессе обучения в вузе.....	62
<i>Жақып, А.А., Қабден, Қ.Ж., Нурмуханбетова Н.Н., Сергазина С.М., Острецова И.Б.</i> Повышение профессиональной компетентности в рамках применения метода «case-study» на уроках химии в общеобразовательных школах.....	66
<i>Жаппасова, К.А., Тастанов, М.Г.</i> Методика использования электронных образовательных ресурсов	74
<i>Казиева, Г.Н., Тастанов, М.Г.</i> Направления развития методов обучения и практический подход к преподаванию урока физики	79
<i>Орманова, Г.К., Ораз, А.Д.</i> Роль инновационных методов в привлечении к научно-исследовательской деятельности обучающихся при обучении «Ядерная физика» в средней школе	85

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

<i>Есионова, А.Н.</i> Организация исследовательской деятельности школьников через систему stem обучения	89
<i>Жигалова, Н.Г., Цыганова, А.Е.</i> Использование квест-технологии для ознакомления с городской средой	94
<i>Калкашев, С.Г., Абдиманапов, Б.Ш., Аяпбекова, А.Е., Нурханов, М.А., Гордеева, З.И.</i> Дифференциация эффективного использования системы критериального оценивания по предмету география	101
<i>Коваль, А.П., Баяндин, М.А.</i> Уровень производственного травматизма и система страхования от несчастных случаев на производстве в Республике Казахстан.....	110

НАШИ АВТОРЫ	120
--------------------------	-----

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	129
-------------------------------------	-----

CONTENT

HUMANITIES AND ARTS

Abilmalikov, K.K., Serzhan, Sh., Kurmaniyazov, Y.S. Botai-Tersek historical and cultural community: general characteristics..... 3

Bekbosynova, A.Kh., Aldabergenova, Zh. Zh. Concept «Love» in the novel «Makhabbat, kyzyk mol zhyldar» by A. Nurshaihov 10

Bezaubekova, A.D., Amirgalieva, Y.S., Kayyrgali, D.A. The origin and development of languages and their mutual effects..... 14

Bezaubekova, A.D., Atygai, Sh.S., Shakhmetova, M.A. Grouping of languages by origin, relationship (genealogical)..... 19

Bekbosynova, A. Kh., Ismagambetova Zh.B. The specifics of the use of proverbs and sayings in Gabit Musrepov's novel «Ulpan» 23

Bekbosynova, A.Kh., Kuanyshbaeva, G.Sh. The concept of «War» in Muratbekov's works 27

Bekbosynova, A.Kh., Omarova D.K. Specificity of the use of proverbs in B. Sokpakbaev's novel «The dead do not return» 31

Yessirkerova, K.K., Artykbay, I.B., Akramova, M.Zh. The concept of «War» in Takhaui Akhtanov's novel «Kakharly kunder» 37

Yessirkerova, K.K., Yelepay, A.A., Ukenova, T.M. The concept «Kazakh image» in Musirepov's novel «Ulpan»..... 43

Kozhanuly, M. About onomastic names in kazakh oratorical words 48

Ospanuly, S., Myrzagaliev, K. Fine pieces of work of a beautiful soul 57

NATURAL SCIENCES

Abdulin J.K., Tastanov M.G. The role of the student's independent work in the process of studying at the university 62

Zhakyp A.A., Kabden K.Zh., Nurmukhanbetova N.N., Sergazina S.M., Ostretsova I.B. Improving professional competence within the framework of the use of the «case-study» method in chemistry lessons in secondary schools 66

Zhappasova K.A., Tastanov M.G. Methods of using electronic educational resources..... 74

Kazieva G.N., Tastanov M.G. Directions of development of teaching methods and a practical approach to teaching a physics lesson..... 79

Ormanova G.K., Oraz A. D. The role of innovative methods in attracting students to research activities in teaching «Nuclear physics» in secondary school 85

SOCIAL SCIENCES

Yesionova, A.N. Organization of student research activities through the stem education system 89

Zhigalova, N., Tsyganova, A.Y. Use of quest technology to explore the urban environment..... 94

Kalkashev, S.G., Abdimanapov, B.Sh., Ayapbekova, A.Y., Nurkhanov, M.A., Godeeva, Z.I. Difference of effective use of criteria-based systems of geography knowledge assessment..... 101

Koval, A., Bayandin, M.A. Frequency rate of occupational injuries and occupational injury insurance system in the Republic of Kazakhstan..... 110

OUR AUTHORS 123

INFORMATION FOR AUTHORS 132

Компьютерлік беттеу: С. Худякова

Компьютерная верстка: С. Худякова

Басуға 26.12.2023 ж. берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 11,0 б.т.
Тапсырыс № 015

Подписано в печать 26.12.2023 г.
Формат 60x84/8. Объем 11,0 п.л.
Заказ № 015

Ахмете Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетіндегі
редакциялық-баспа бөлімінде басылған
Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Костанайского регионального университета
имени Ахмет Байтұрсынұлы
г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47